

dijski, to jest slikovno doznačene mogućnosti, izazovi i raznovrsne čari izobilne modernosti). Ta se dva svijeta mogu razlikovati do šokantnih razmjera. Ali »prednost« je te razlike u tome što slika daje svima jednako i što pred njezinim prizorom masa sebe doživljava kao relevantnog adresata planetarne slikovne igre. Kad tu planetarnost subjektivira diferencirani pojedinac, moći će se govoriti o novom smjeru preobrazbe modernosti.

Rade Kalanj

Ivan Lajić

STANOVNIŠTVO DALMATINSKIH OTOKA Povijesne i suvremene značajke depopulacije

Consilium, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992, 329 str.

Pokušaji demografskog određenja nekog socijalnog prostora često nailaze na nesistematizirane znanstvene činjenice, oskudne podatke te njihove različite izvore i kronološke nepreciznosti.

Ako se pritom ima u vidu da je u našoj dosadašnjoj demografskoj i geografskoj literaturi otočni socijalni prostor obrađen tek sporadično (tj. samo neki otoci ili otočne skupine), knjiga Ivana Lajića *Stanovništvo dalmatinskih otoka* predstavlja značajan znanstveni doprinos jer upotpunjuje demografsko-istraživačke radove na tu temu u nas.

Najavljena kao »prva etapa jednog šireg projekta« (nakon dalmatinskih otoka planira se istražiti Kvarnersko otočje), ova knjiga oživljuje povijesne te ističe suvremene značajke ukupnog kretanja otočnog stanovništva, s posebnim naglaskom na problemu depopulacije.

Prema određenju istraživanog problema te načinu njegova promišljanja i koncep-

tualizacije autora se može svrstati među demografe koji svoje znanstveno područje prezentiraju granično — uz ekonomiju i sociologiju — te tako svojem pristupu daju suvremeni, multidisciplinarni ton.

Lajićeva knjiga u cijelosti je posvećena širokom dijapazonu mijena nastalih međudnosom društveno-gospodarskog i demografskog razvoja dalmatinskog otočja. Iscrpni znanstveni opisi raznovrsnih utjecaja na kretanje otočnog stanovništva ove regije, opisani u devet poglavlja knjige, pokazuju autorovo impresivno poznavanje ovoga prostora.

Uvodni dio knjige bavi se definiranjem predmeta istraživanja te određivanjem osnovnih pojmova. Polazeći sa stajališta da je predmet njegova bavljenja »utjecaj privrednog razvoja na kretanje stanovništva dalmatinskih otoka, prvenstveno na smanjenje njegova broja, ali i povratni utjecaj depopulacije na privredni razvitak«, autor je ovakav predložak uspio analizirati i prikazati ga u povijesnom kontekstu. Ovakvom interpretacijom, u kojoj se problem sustavno analitički eksplicira za dugi vremenski period, nastala je vrijedna monografija koja će se možda pokazati i kao kvalitetna osnova za pokušaje oživljavanja i revitalizacije ovih prostora.

Nadalje, u uvodnom dijelu knjige može se očitati kriterij kojim je u ovom radu razriješen problem regionalizacije otočnog prostora. Osnovna podjela otočnih zajednica izvedena je na osnovi gravitacijskog kriterija. Autor razlikuje »male otočne skupine«, koje imaju administrativno sjedište na kopnu (zadarska, biogradska, šibenska, trogirska, splitska i dubrovačka), od »otoka-općina«, koje predstavljaju administrativno zasebne općine (Brač, Hvar, Korčula, Lastovo i Vis).

Već na samom početku knjige autor nas upoznaje s nizom dramatičnih karakteristika i neintendiranih promjena koje sa sobom donosi proces poznat pod pojmom »depopulacija«. Ne ulazeći u opsežniju genezu samoga pojma, Lajić uspješno

predstavlja ovu temu kroz njezine glavne destabilizirajuće komponente, i to na primjeru otoka kao onih socijalnih prostora koji su u nas u najvećoj mjeri pogođeni ovim demografskim poremećajima.

Veći dio knjige (od 3. do 6. poglavlja) opisuje povijesne tokove i gospodarsko-demografske značajke u naseljavanju dalmatinskih otoka. Ti su otoci u najranijoj fazi naseljavanja južnohrvatskog otočnog prostora bili »vrlo značajno imigracijsko odredište prvo grčke, a potom i rimske kolonizacije, što znači da su po svojim prvenstveno gospodarskim i vojnopolitičkim kriterijima predstavljali atraktivno područje naseljavanja«. Uprkos tome, treba naglasiti da se kao glavni atributi relativno dugog vremenskog razdoblja na ovim prostorima mogu izdvojiti: politička dominacija tuđinaca, slaba napučenost u demografskom smislu te povremena depopulacijska razdoblja uzrokovana pretežno epidemijama.

Najvitalnije razdoblje u razvoju dalmatinskih otoka autor prepoznaje u razdoblju s kraja devetnaestog i prijelaza u dvadeseto stoljeće (razdoblje koje prethodi depopulaciji), koje je povezano s ekspanzijom tradicionalnih otočnih gospodarskih djelatnosti kao što su npr. vinogradarstvo, brodogradnja, ribarstvo i slično. Drugim riječima, osnovne odrednice razvoja otoka generiraju se iz značajki i zakonitosti agrarnih društava. Stoga je Lajićeva središnja hipoteza utemeljena na međudodnosu gospodarskih tokova i demografskih kretanja. Autor sudi da već mali poremećaji u smjeru i tempu otočnog gospodarskog razvoja mogu uzrokovati dalekosežne demografske posljedice.

U tom razdoblju, uz ekonomsko blagostanje otoka, prisutan je značajan porast stanovništva arhipelaga, dijelom zbog visokog prirodnog prirasta te jakih imigracijskih tokova, prvenstveno stanovnika Dalmatinske zagore. To je razdoblje veće propulzivnosti naselja tradicionalnog ruralnog profila udaljenijih od mora. Isto tako, to je razdoblje u kojemu se vitalnost

populacije temelji na širokoj osnovi mladog stanovništva.

Izrazitija depopulacijska obilježja dalmatinskog arhipelaga mogu se zamijetiti, smatra autor, već tridesetih godina ovog stoljeća i prisutna su do danas. U nizu vidnih promjena depopulacija je najteže posljedice ostavila na dobroj strukturi otočnog stanovništva. Imajući u vidu prosječnu dob stanovništva pokazuje se da se ono nalazi u procesu kontinuiranog starjenja.

Poseban vid problema uvjetovan je depopuliranjem pojedinih naselja na otocima. U pravilu su to manja naselja u unutrašnjosti većih otoka, ili manji otoci, koji više nemaju potrebnu vitalnost te su neposredni pokazatelj problema njihove buduće revitalizacije.

Dva su osnovna aspekta kojima Lajić objašnjava uzroke depopulacije: jedan predstavlja dugotrajno spora dinamika razvoja, a drugi relativno zaostajanje u usporedbi s ostalim neotočnim područjima.

Posljednja dva poglavlja knjige bave se analitičkim projekcijama budućeg kretanja broja stanovnika dalmatinskog otočja i definiranjem komparativnih prednosti otočja kao osnove za revitalizaciju arhipelaga.

Primijenjene metode projekcije »zatvorenog« i »otvorenog« tipa (do 2001. god.) omogućile su definiranje nekoliko mogućih scenarija razvoja kada je u pitanju buduće kretanje broja stanovnika na otocima. Uprkos nekim analitičkim razlikama, koje su ustanovljene s obzirom na način projiciranja, može se pretpostaviti daljnje smanjivanje broja stanovnika dalmatinskih otoka.

Poteškoće s otočkom revitalizacijom proizlaze iz posebnosti pojedinih dalmatinskih otoka, ali i iz izostanka razvojne strategije koja bi, uvažavajući posebnosti, definirala jasnu gospodarsku i demografsku razvojnu politiku arhipelaga.

Stvaranje programa složenog oživljavanja i revitalizacije ispitivanoga područja, smatra autor, čini jedinu moguću (stabil-

nu) demografsku politiku obnove otočne populacije. Pritome Lajić razlikuje nekoliko modela revitalizacije, čije prednosti i nedostatke sugerira čitaocu.

Zaključno treba ponoviti da Lajićeve knjige oživljava prostor demografskih radova u nas. Razrađujući kretanje otočnog stanovništva kao glavni lajtmotiv, autor uspješno dotiče još nekoliko navedenih tema. Stoga njegov rad možemo okarakterizirati kao demografsko-ekonomsku studiju (s povijesno-etnološkom optikom) koja kompleksno vrednuje i opisuje način života otočnog stanovništva te načine njegova poboljšavanja. Ipak, čini se da je autor — s obzirom na analizu otoka kao

specifičnih prirodnih ekosistema — posvetio premalo pažnje eksplikaciji otočne ekonomije kao, u pravilu, ekonomije oslonjene na prirodnu okolinu, čiju osjetljivost treba uzeti u obzir pri koncipiranju razvojnih strategija dalmatinskog arhipelaga, tj. otočnih sustava općenito. Time bi Lajićevo bogato istraživačko iskustvo, uz ozbiljno naglašene i razrađene demografske, socijalno-političke, ekonomske i etnološko-komunikacijske posebnosti otočja, bilo dopunjeno ekološkim posebnostima otočja, koje na ovaj način nisu u potpunosti transparentne.

Nenad Karajić